

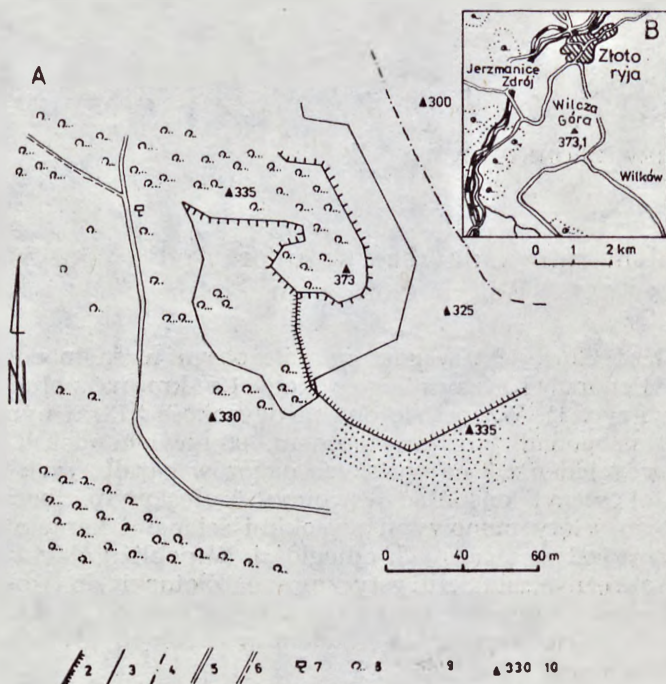
Problem ratowania rezerwatu przyrody nieożywionej Wilcza Góra koło Złotoryi

Wilcza Góra jest wzgórzem położonym na północnej krawędzi Pogórza Kaczawskiego, około 1,5 km na południe od Złotoryi (ryc. 1). Wznosi się ona na wysokość 373 m n.p.m., około 100 m ponad falistym terenem, stanowiąc obok Grodzca i Ostrzycy jeden z 3 najwyższych pagórów bazaltowych w okolicy. Jej szczyt opadający stromym zalesionym zboczem, a częściowo ścięty pionowymi wysokimi ścianami kamieniołomu, widoczny jest ze znacznych odległości. W pobliżu obiektu przebiega okrężny szlak turystyczny ze Złotoryi do Rokitnicy, ewentualnie Mniszego Lasu. Obiekt jest często wykorzystywany w toku kształcenia studentów geologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Od wczesnych lat 50-tych trwa eksploatacja bazaltu na południowym i wschodnim zboczu wzgórza w poniemieckim kamieniołomie założonym na początku tego wieku. Od tego czasu datuje się także początek trwającego do dziś konfliktu pomiędzy kolejnymi użytkownikami kamieniołomu, a orędownikami ochrony Wilczej Góry.

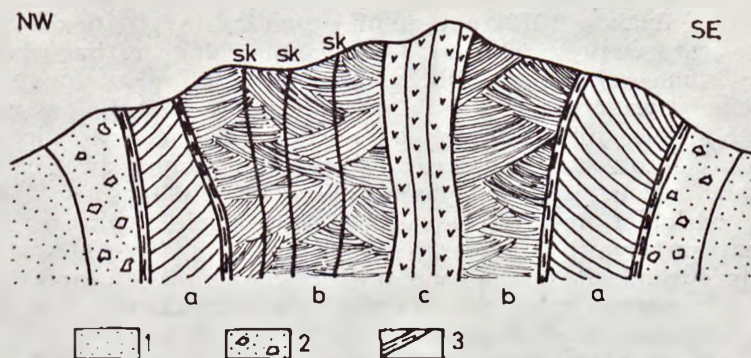
W 1959 roku utworzono na szczycie Wilczej Góry rezerwat przyrody nieożywionej, z myślą o zachowaniu odsłoniętego w ścianie kamieniołomu po zachodniej stronie wzgórza oryginalnego układu słupów ciosowych (ryc. 2). Powstały one w czasie stygnięcia lawy bazaltowej, wypełniającej wewnątrz krateru trzeciorzędowego wulkanu o wielokrotnie powtarzającej się działalności (Śliwa 1967). W chwili tworzenia rezerwatu nie spodziewano się, że z czasem po jego wschodniej i południowej stronie założony zostanie kamieniołom, który rozbudowując się będzie zagrażał obszarowi chronionemu.

Wilcza Góra jest jednym z około 200 odnotowanych na Dolnym Śląsku wystąpień bazaltu związanych z wulkanizmem platformowym, jaki miał miejsce m. in. na krawędzi Sudetów po alpejskich ruchach górotwórczych. Wzgórze zbudowane jest

Ryc. 1. A — Plan szczytowej części wzgórza Wilcza Góra (wg stanu z czerwca 1984 roku). B — Położenie rezerwatu Wilcza Góra. 1 — krawędzie górne ścian i zboczy w szczytowej części wzgórza; 2 — krawędzie górne mniejszych ścian i zboczy; 3 — podstawy ścian i zboczy, dolne krawędzie piarżysk; 4 — schematyczny przebieg górnej krawędzi poziomu eksploatacji; 5 — droga; 6 — szlak turystyczny; 7 — tablica informacyjna rezerwatu; 8 — drzewa; 9 — hałda; 10 — punkty wysokościowe. — A plan of the top part of Wilcza Góra (Wolves Hill) (state in June 1984). B — Situation of the "Wolves Hill" nature reserve: 1 — upper borders of walls and slopes in the top part of the hill; 2 — upper borders of smaller walls and slopes; 3 — bases of walls and slopes, lower borders of slope debris; 4 — sketch of the upper border of exploitation level; 5 — road; 6 — tourist trail; 7 — tablica informacyjna rezerwatu; 8 — trees; 9 — spoil mound; 10 — spot height

z bazanitu — rzadko spotykanej w Polsce odmiany bazaltów nefelinowo-plagioklazowych (24 wystąpienia). Na unikalność Wilczej Góry zwracano uwagę w licznych pracach geologicznych i ochroniarskich od lat 50-tych. Przed wojną podlegała ona zwyczajowej ochronie na terenie parku miejskiego, choć brak na jej temat wzmianki w niemieckim rejestrze pomników

Ryc. 2. Przekrój przez komin wulkaniczny (wg Z. Sliwa 1967). 1 — piaskowce; 2 — materiał piroklastyczny; 3 — część brzeżna bazaltu I i II fazy wylewnej; a — część środkowa I fazy wylewnej; b — część środkowa II fazy wylewnej; c — część centralna komina wulkanicznego; sk — szczeliny kontrakcyjne. — Cross-section through the volcano chimney (according to Z. Sliwa 1967): 1 — sandstones; 2 — pyroclastic material; 3 — border part of basalt in the I and II phase of lava flood; a — central part of the I phase of flood; b — central part of the II phase of flood; c — central part of the volcano chimney; sk — contraction fissures

przyrody (*Nachrichtenblatt* 1944). W czasie współistnienia rezerwatu na szczycie wzgórza i kamieniołomu na jego wschodnich i południowych zboczach K. Birkenmajer (1967) zaliczył odsłonięcie na Wilczej Górze do najbardziej interesujących obiektów tego typu. W opracowanej przez A. Grocholskiego i J. Jerzmańskiego (1975) klasyfikacji pomników przyrody nieożywionej Dolnego Śląska, Wilcza Góra uzyskała jedną z najwyższych ocen. Zdaniem autorów obiekt posiada liczne walory jako zjawisko unikalne w skali kraju, dobrze ilustrujące opracowania naukowe, stwarza możliwość dalszych badań, ma istotne znaczenie dydaktyczne oraz dla naturalnego środowiska, a przy tym jest powiązany z innymi obiektami tego typu, jest wyjątkowo dogodnie położony w pobliżu zabytkowego miasta Złotoryi i uczęszczanych szlaków turystycznych. W obecnym stanie Wilcza Góra nie przedstawia wartości krajobrazowych, co wynika raczej z dewastacji terenu przez kamieniołom i zakład przerobczy. Autorzy wskazują na niekorzystny wpływ kamieniołomu na stan zachowania odsłonięcia w rezerwacie i sugerują ponowne rozpatrzenie interesów obecnego użytkownika kamieniołomu.

Wielokrotnie rozważano ewentualność zakończenia eksplo-

atacji. Jednak w 1970 roku zmniejszono granice filara ochronnego rezerwatu z 50 na 15 m, kamieniołom rozbudowano, wzniesiono zakład przeróbczy. Czynne wyrobiska stopniowo rozciąły wzgórze od strony południowej i wschodniej, osiągając granice filara ochronnego, naruszając je, a nawet doprowadzając do zawalenia ściany rezerwatu w południowej części wzgórza. Podczas eksploatacji w ścianie południowo-wschodniej odsłoniła się „róża bazaltowa” dużo lepiej widoczna, niż w zarastającym i nie zabezpieczonym przed zniszczeniem, starszym odsłonięciu po zachodniej stronie wzgórza. Obecnie „róża” odsłania się w ścianie nad czynnym wyrobiskiem, ma wysokość ponad 20 m i widoczna jest na przestrzeni około 40 m (ryc. 3). Przyjmuje ona kształt półkolistego, promieniście rozchodzącego się wachlarza o poziomej podstawie, zbudowanej ze słupów pionowych. Kamieniołom wykorzystując niedopatrzenia prawne ze strony Okręgowego Urzędu Górniczego we Wrocławiu, prowadząc wciąż eksploatację, czyni starania o zlikwidowanie rezerwatu. Celowość likwidacji motywuje nietrwałością odsłonięcia i — jego zdaniem — szybko postępującą naturalną denudacją ścian, która za parę lat ma doprowadzić do samoistnego runięcia wzgórza. Gospodarze kamieniołomu nie chcą uznać roli, jaką w owym niszczeniu stale odgrywa prowadzona eksploatacja, a szczególnie strzelanie górnicze.

Obserwacje terenowe prowadzone przez autora w czerwcu 1984 roku nie wykazały żadnych zniszczeń, które przekreślałyby wartość rezerwatu lub wskazywały na szybkie tempo samoistnego niszczenia. Z obserwacji nagromadzonego rumożu wynika, że układ słupów bazaltowych równoległych do powierzchni ścian budujących „różę”, jest najbardziej stabilny. Odsłonięcie jest także zabezpieczone przez nierówną powierzchnię ściany, na której po eksploatacji pozostały półki i filary. Bezpośrednio nad „różą”, tuż pod płaską powierzchnią szczytową wzgórza znajduje się niewielkich rozmiarów zleb, w którym stale trwa osypywanie zwietrzliny, a który jednak nie zagraża istnieniu odsłonięcia. Nie należy także obawiać się wkroczenia roślinności na niemal pionowe ściany rezerwatu. Gdyby okazało się jednak, że spękanie ścian wywołane strzelaniem górniczym zagraża odsłonięciu „róży”, można by zabezpieczyć ją stalową kratą. System rowów przecinających szczyt wzgórza, błędnie interpretowany jako rowy rozpadlinowe, w rzeczywistości jest pozostałością okopów z ostatniej wojny. Wspomniane znacznych rozmiarów obryw miał miejsce w strefie mało stabilnego układu słupów bazaltowych i osłabiających górotwór żył kontrakcyjnych, którymi ułatwiają się gazy

Ryc. 3. Odślonięcie układu słupów w formie „róży bazaltowej” we wschodniej ścianie rezerwatu. — Outcrop of the pattern of columns in the form of a “basalt rose” in the eastern wall of the reserve.
Fot. Z. Ziolkiewicz

wulkaniczne. Mimo znacznego zasięgu obryw nie naruszył odsłonięcia. Równocześnie wydaje się naturalne, że część stromych ścian wzgórza pozostałych po eksploatacji początkowo obsypie się, co w konsekwencji utworzy trwałą formę stabilną.

Wielokrotnie użytkownicy kamieniołomu zabiegali o likwidację rezerwatu, na szczęście bezskutecznie. W ostatnich latach zagrożenie rezerwatu spotęgowało się. Wobec braku zezwolenia na zlikwidowanie rezerwatu lub zmniejszenie go do 1/3 pierwotnej powierzchni chronionej (taką ewentualność także brano pod uwagę), w planie ruchu kamieniołomu na lata 1984—88 przewidziano udostępnienie złoża niższym poziomem oraz rozszerzenie obszaru eksploatacji. Po wyeksploatowaniu złoża pozostałaby wysoka piramida, od północy, południa i wschodu opadająca progami o łącznej wysokości 100 m, a od zachodu 40 m. Nie planuje się przy tym pozostawiania filara ochronnego dla rezerwatu od strony północnej. Oznacza to, że ściany wyrobisk będą granicami rezerwatu, a las porastający stoki Wilczej Góry ulegnie zniszczeniu. Pozostawi się fragment wyeksploatowanego wzgórza w kształcie piramidy. Niestabilna i nienaturalna forma obiektu może wówczas okazać się konieczna do likwidacji ze względu na bezpieczeństwo.

Celem niedopuszczenia do zniszczenia rezerwatu o uznanej dużej wartości należałoby całkowicie zaprzestać eksploatacji, rozbudowując w zamian kamieniołom i zakład przerobczy w Krzeniu k. Złotorzy. Jest to jedyna możliwość uratowania rezerwatu i ponadto zabezpieczenia odsłoniętej w toku eksploatacji oryginalnej struktury słupów bazaltu.

SUMMARY

The problem of saving the "Wilcza Góra" (Wolves Hill) inanimate nature reserve near Złotorzya

Wolves Hill is one of the most interesting post-volcanic hills of the northern ridge of Kaczawskie Plateau in the vicinity of Złotorzya (fig. 1). It is built of basanite, a rare basalt variety. On the basis of geological observations it has been established that this is the remain of a Tertiary volcano filled-in after its repeated activity (fig. 2). Exploitation works carried out in the stone quarry situated in the top part of the hill revealed an interesting pattern of columnar joints formed during the cooling of the lava (fig. 3). That structure was called a "basalt rose".

In 1959 an inanimate nature reserve was established at the top of the hill. The scientific value of the unique structure of that outcrop was repeatedly emphasized; it was included among the most interesting forms of that type; the endangerment of the nature reserve resulting from the exploitation carried out in the stone quarry was repeatedly pointed at (Birkenmajer 1967, Grocholski and Jerzmański 1975).

The successive managers of the quarry, who take little account of the importance of that geological form, and make use of some legal shortcomings, contribute to its destruction. Moreover, they continue appealing for the liquidation of the reserve, since — according to their opinion — the reserve undergoes natural destruction. Contrary to evident facts, they refuse to acknowledge the role, which in the destruction of the outcrop is played by the exploitation of basalt. The inspection carried out by the present author on the spot in June 1984 did not reveal any destruction or natural endangerment, which would disqualify that nature reserve. Instead, the information on the destructive effect of stone exploitation was corroborated. The 1984—1988 plan of work in the quarry leads in practice to a total devastation not only of the nature reserve but also of the whole Wolves Hill, and is a real danger.

The only way to save that geological form and the nature reserve is to stop exploitation, which is possible in view of the extension of the mining and processing works in the neighbouring village of Krzeń.

PISMIENICTWO

Birkenmajer K., 1967 *Bazalty dolnośląskie jako zabytki przyrody nieożywionej*. Ochr. Przyr. 32: 225—276.

Grocholski A., Jerzmański J., 1975 *Zabytki paleowulkanizmu na Dolnym Śląsku w świetle ochrony przyrody*. Ochr. Przyr. 40: 291—349.

Nachrichtenblatt für Naturschutz, 1944. B. 20, nr 3. Berlin.

Sliwa Z., 1967 *Własności strukturalne bazaltów Śląska*. Roczn. PTGeol. t. 37, z. 3: 435—454.